

ФІЛОСОФСЬКА ХВОРОБА РЕЛЯТИВІЗМУ, АБО ЯК МОЖЛИВА ПЛІДНА ДИСКУСІЯ (ПЕРЕДМОВА ДО УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ «МІФ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ РАМКИ» К. ПОППЕРА)

Оксана Панафідіна

Анотація. Стаття являє собою передмову до українського перекладу праці Карла Поппера «Міф інтелектуальної рамки». Її мета – висвітлити позицію Поппера щодо можливості плідної дискусії між людьми, які дотримуються поглядів, що ґрунтуються на відмінних фундаментальних принципах. На противагу поширеному релятивістському підходу, який стверджує, що можливість дискусії залежить від узгодженості основоположних принципів, Поппер обґрунтовує пряму кореляцію між початковою розбіжністю в поглядах учасників дискусії та її плідністю. У статті показано місце перекладеної праці в еволюції поглядів Поппера на науку і критичну раціональність, а також відповідність її змісту критичному раціоналізму як його філософському кредо. Автор, посилаючись, зокрема, на Г. Альберта, підкреслює важливість історико-філософського контексту для кращого розуміння як філософії Поппера загалом, так і змісту його статті «Міф інтелектуальної рамки». Йдеться про укоріненість поглядів Поппера у традиції античного та новочасного Просвітництва, що позначилося на його концепції критичної раціональності, єдності теоретичної і практичної філософії, пріоритету проблематики свободи у різних її проявах тощо. Автор статті доводить, що Поппер не стільки ставить питання про можливість раціональної і плідної дискусії між прихильниками різних інтелектуальних рамок, скільки актуалізує кантовий спосіб постановки питання: як можлива така дискусія. Спираючись на практику обговорення у природничих науках, Поппер розробляє модель критичної дискусії, аналізуючи логічні, методологічні та психологічні умови її можливості, і тим самим спростовує те, що він називає міфом інтелектуальної рамки. У статті акцентовано також на практичному значенні такого спростування, як його розумів Поппер, пов'язаного з небезпекою збільшення вірогідності насильства і війни.

Ключові слова: Карл Поппер, інтелектуальна рамка, релятивізм, фалібілізм, критичний раціоналізм, дискусія.

Якщо проявити спільну добру волю і докласти багато зусиль, можна досягти дуже далекоюсяжного розуміння. Більше того, ці зусилля будуть гідно винагороджені тим, що в процесі ми дізнаємося про наші власні погляди, а також про погляди тих, кого ми прагнемо зрозуміти.

Карл Поппер.
Міф інтелектуальної рамки. С. 176.¹

Хоча Карл Поппер був багато в чому енциклопедичним філософом, який цікавився проблемами у різних галузях (людська і соціальна свобода, місце цінностей у світі фактів, консеквенціалістська й інструментальна етика, онтологія трьох світів, творча еволюція Всесвіту, недетерміністична метафізика, психофізична проблема, досократівська космологія, квантова механіка, еволюційна теорія, поліфонічна музика тощо), все ж, напевне, найбільшим його досягненням зазвичай вважають концепцію філософії та методології науки, а також концепцію відкритого суспільства. Проблематика захисту науки і критичної раціональності, без перебільшення, проходить червоною ниткою крізь увесь його тривалий філософський шлях: від «Логіки дослідження»² до «Постскриптуму до Логіки наукового відкриття».³

¹Всі посилання на «Міф інтелектуальної рамки» надані за українським перекладом, опублікованим у поточному випуску: *Поппер К.Р. Міф інтелектуальної рамки. Актуальні проблеми душовності*. 2025. Вип. 26. С. 176–207

²*Popper K. Logik der Forschung. Zur Erkenntnistheorie der modernen Naturwissenschaft* (Schr. z. wiss. Weltauff., Bd. 9.). Wien: Springer-Verlag GmbH, 1935.

³В «Автобіографії» Поппер зауважує, що він планував опублікувати у 1954 році супровідний том до «Логіки наукового відкриття» під назвою «Постскриптум: Двадцять років потому». Однак через хворобу очей він не зміг здійснити коректуру супровідного тому і зрештою у 1959 році було опубліковано тільки англійський переклад «Логіки дослідження», а те, що спочатку планувалося як супровідний том, розрослося до трьох томів і було видано за редакцією В.В. Бартлі аж у 1982–1983 роках. *Popper K. Unended Quest: An Intellectual Autobiography*. London and New York: Routledge, 2002. С. 172.

Postscript to The Logic of Scientific Discovery by K.R. Popper, Edited by W.W. Bartley III. Vol. I. *Realism and the Aim of Science*. London: Hutchinson, 1983; Vol. II. *The Open Universe: An Argument for Indeterminism*. London: Hutchinson, 1982; Vol. III. *Quantum Theory and the Schism in Physics*. London: Hutchinson, 1982.

Стаття «Міф інтелектуальної рамки»⁴ була написана Поппером у 1965 році, але вперше опублікована в книзі «Зречення філософії і суспільне благо»⁵ у 1976 році. У цей час Поппер працював у Лондонській школі економіки та політичних наук. Після публікації англomовного перекладу його першої праці під назвою «Логіка наукового відкриття»⁶ у 1963 році вийшла друком праця «Припущення і спростування».⁷ Далі впродовж майже десяти років Поппер звертається до окремих аспектів «найбільшого дива у нашому Всесвіті». Саме так у передмові до книги «Об'єктивне знання: Еволюційний підхід» він називає феномен людського пізнання.⁸

В «Автобіографії» Поппер пише: «Значна частина моєї роботи в останні роки була спрямована на захист об'єктивності, атакуючи або контратакуючи суб'єктивістські позиції. [...] А під об'єктивною теорією я маю на увазі теорію, яка є аргументованою, яка може бути піддана раціональній критиці, бажано теорію, яку можна перевірити: таку, яка не просто апелює до наших суб'єктивних інтуїцій».⁹ Об'єктивістський підхід, про який говорить Поппер, передбачає «визнання (1) об'єктивних проблем, (2) об'єктивних досягнень, тобто вирішень проблем, (3) знання в об'єктивному сенсі, (4) критики, яка передбачає об'єктивне знання у вигляді лінгвістично сформульованих теорій». І за реалізацію такого підходу Поппер, за його словами, «борюся в епістемології, квантовій фізиці, статистичній механіці, теорії ймовірностей, біології, психології та історії».¹⁰

⁴ *The Framework* у назві статті перекладено українською мовою як «інтелектуальна рамка», що є не стільки буквальним, скільки контекстуальним перекладом. Доцільність саме такого перекладу пов'язана з тим, як сам Поппер у статті пояснює, що він має на увазі як під *framework*, так і під його міфом. Оскільки автор не завжди використовує цей термін як базовий, а також через багатозначність слова *framework* в англійській мові, подекуди його перекладено по-різному. Однак для збереження єдності авторського задуму зазвичай у дужках наводиться англійський відповідник.

⁵ *Popper K. The Myth of the Framework. The Abdication of Philosophy. Philosophy and the Public Good. Essays in Honor of Paul Arthur Schilpp, edited by Eugene Freeman, Open Court, La Salle, 1976. P. 23–48.*

⁶ *The Logic of Scientific Discovery*, translation by the author of *Logik der Forschung* (1935), London: Hutchinson. Republished 2002, London & New York: Routledge Classics, 1959.

⁷ *Popper K. Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge. London: Routledge, 1963.*

⁸ *Popper K. Objective Knowledge: An Evolutionary Approach. Oxford: Clarendon Press, 1972.*

⁹ *Popper K. Unended Quest. P. 159–160.*

¹⁰ Там само. С. 161.

Український переклад статті «Міф інтелектуальної рамки» виконаний за виданням 1994 року.¹¹ Назва цієї статті покладена в основу назви збірки лекцій та есе Поппера, присвячених захисту науки, раціональності і раціональної критики, яка готувалася до видання у 1970-ті Дж. Ширмуром, але зрештою була видана через двадцять років за редакцією М.А. Ноттурно.¹² У передмові до цієї збірки Поппер писав, що головним її лейтмотивом було переконання, яке надихало його праці протягом принаймні останніх шістдесяти років життя. «Це переконання в тому, що наукове знання, незважаючи на його помилність, є одним з найбільших досягнень людської раціональності, і що ми можемо, вільно користуючись нашим завжди помільним розумом, разом з тим, дещо зрозуміти про світ і, можливо, навіть змінити його на краще».¹³ На думку Поппера, наукові знання і людська раціональність, яка їх продукує, з одного боку, завжди помільні, або схильні до помилок, але з іншого, вони також є гордістю людства. Він застерігає проти інтелектуальної зарозумілості й інтелектуальної моди як у науці, так і в філософії. «Модний мислитель, здебільшого, є в'язнем своєї моди, а я вважаю свободу, політичну свободу, а також вільний і відкритий розум, однією з найбільших, якщо не найбільшою, цінністю, яку може запропонувати нам життя.»¹⁴

У рецензії на збірку «Міф інтелектуальної рамки» Д.В. Хендс звертає увагу на те, що філософія науки Поппера здебільшого прочитується у термінах фальсифікаціоністського підходу, згідно з яким найважливішою проблемою для нього є проблема демаркації. Але, як зазначає рецензент, менш відомим є її прочитання у термінах критичного раціоналізму. «Для Поппера-критичного раціоналіста головна проблема полягає не в жорсткому відмежуванні науки від ненауки за допомогою суворих методологічних правил, а у створенні середовища для зростання знання через критичну дискусію і відкриті дебати.»¹⁵

¹¹ *Popper K.R. The Myth of the Framework: In Defence of Science and Rationality*, edited by M.A. Notturmo. London and New York: Routledge, 1994. P. 33–64.

¹² «Том, опублікований тут, дещо відрізняється від того, що було заплановано в середині 1970-х років. Найбільшою відмінністю є відсутність “Емансипації через знання” та “Логіки соціальних наук”, які лише нещодавно з’явилися у книзі Поппера “У пошуках кращого світу”. Третє есе, “Франкфуртська школа”, тепер є додатком до “Розуму чи революції”, а “Філософія і фізика”, яка раніше не була включена, тепер додана».

¹³ *Popper K.R. The Myth of the Framework*. С. X.

¹⁴ *Там само*. С. IX.

¹⁵ *Hands D.W. Karl Popper on the myth of the framework: luke-warm Popperians +1, unrepentant Popperians –1. A Review of Karl R. Popper's The Myth of the Framework: In Defense of Science and Rationality*. London: Routledge, 1994. *Journal of Economic*

Хоче цей підхід і є менш відомим, однак саме він більше відповідає філософській самоідентифікації Поппера.

У вступі до збірки «Міф інтелектуальної рамки» Поппер чітко формулює своє філософське кредо – кредо критичного раціоналізму як «способу мислення і навіть способу життя»: «готовність слухати критичні аргументи, шукати власні помилки і вчитися на них». Це настанова, яку Поппер спробував узагальнити у такому формулюванні: «Я можу помилятися, а ви можете мати рацію, і, доклавши зусиль, ми можемо наблизитися до істини». На його думку, така позиція і така настанова засвідчує віру в мир, людяність, толерантність, скромність, намагання вчитися на власних помилках і можливості критичної дискусії.¹⁶ Це справді було філософським кредо Поппера, сформульованим на початку 1930-х років і якому він слідував до кінця життя.

Критичний раціоналізм Карла Поппера, як обґрунтовує, наприклад, один із його учнів і послідовників Ганс Альберт, продовжує філософську традицію Просвітництва,¹⁷ укорінену у філософії Сократа, і протистоїть різним сучасним філософським течіям, які у різний спосіб догматизують, критикують або релятивізують раціональність. Саме з такої позиції Поппер оцінює І. Канта як «останнього великого поборника Просвітництва», «філософа людяності і свободи»,¹⁸ а не «засновника школи, яка знищила Просвітництво – романтичної школи “німецького ідеалізму”, школи Фіхте, Шеллінга і Гегеля».¹⁹

У статті «Міф інтелектуальної рамки» Поппер пояснює, чому він захищає можливість плідної раціональної дискусії між людьми із різними поглядами. Для нього це є не тільки суто теоретичним завда-

Methodology. 1996. Vol. 3(2). С. 317–347. Хоча Хендс говорить про сприйняття філософії науки Поппера на прикладі методології економічних досліджень, однак, на мій погляд, це справедливо і щодо інших галузей знання.

¹⁶ *Popper K.R. The Myth of the Framework*. С. XII–XIII.

¹⁷ *Albert H. Karl Popper and Philosophy in the Twentieth Century. Karl Popper: A Centenary Assessment*. Vol. 1. Life and Times, Values in a World of Facts / Edited by I. Jarvie, K. Milford, D. Miller. Aldershot: Ashgate, 1999. С. 14. Переклад цієї статті Г. Альберта українською мовою опублікований у цьому виданні «Актуальних проблем духовності».

¹⁸ Німецькомовне видання «Відкритого суспільства» Поппер присвячує «пам'яті Імануеля Канта, філософа свободи, людяності і совісті». *Popper K.R. Die offene Gesellschaft und ihre Feinde*. Bern und München: Francke Verlag, 1973. S. 5. У цьому ж виданні було опубліковано текст пам'ятної промови з нагоди сто п'ятидесятих роковин смерті Канта, виголошеної Поппером на лондонському радіо 12 лютого 1954 року.

¹⁹ *Там само*. С. 13.

нням, пов'язаним із можливістю зростання наукового знання, але і не менш важливим (а можливо і важливішим) практичним завданням. Головна причина, з якої Поппер прагне спростувати «міф інтелектуальної рамки», полягає в тому, що він «підриває єдність людства» та «збільшує ймовірність насильства і війни».²⁰

Цей міф, говорить Поппер, часто сприймається як майже самоочевидна істина. Тому прояснення його інтелектуальних джерел може сприяти рефлексії над підставами свого мислення і критичному ставленню до сучасних модних тенденцій, які підживлюють міф інтелектуальної рамки. Серед таких тенденцій Поппер у розділі VIII згадує: 1) надмірний оптимізм щодо сили розуму та результату дискусії, яка нібито має привести до рішучої і заслуженої інтелектуальної перемоги істини, представленої однією стороною, над хобою, представленою іншою; 2) історичний або культурний релятивізм, у пастку якого часто потрапляють ті, кого надихає шляхетне почуття толерантності, поєднане з сумнівною логікою. А в розділі X додає ще одну тенденцію: 3) усвідомлення труднощів перекладу різними мовами.

Як обґрунтовує Поппер, міф інтелектуальної рамки захищається як з догматичної, так і з релятивістської позиції. Однак він у статті здебільшого зосереджується на проясненні позиції релятивістів, оскільки, з одного боку, вбачає у їхній версії міфу «раціональне зерно», а з іншого, розглядає цю позицію як загалом «хибну і згубну», хоча і дуже поширену (особливо у Німеччині, а через міграцію у роки нацизму багатьох німецьких інтелектуалів до англомовних країн, також, зокрема, і в США). Поппер поділяє релятивістський аргумент проти філософського абсолютизму, або догматизму, і теж вважає безпідставною його претензію на володіння абсолютною істиною, або принаймні критерієм такої істини. Однак, як стверджує Поппер, «люди плутають релятивізм з істинним і важливим усвідомленням того, що всі люди помиляються і схильні до упереджень».²¹ Адже із того, що люди в силу обмеженості своїх пізнавальних здатностей і контекстуальності своїх поглядів, не можуть претендувати на володіння Істиною, не слідує, що від цієї ідеї взагалі варто відмовитися. Фалібілістське ставлення до абсолютної істини, згідно з Поппером, полягає у тому, що вона розглядається як «абсолютний стандарт, своєрідний навігаційний компас», який допомагає орієнтуватися у критичній дискусії.²² У

²⁰ Поппер К. Міф інтелектуальної рамки. *Актуальні проблеми духовності*. 2025. Вип. 26. С. 177.

²¹ Там само. С. 191.

²² Там само.

цьому відношенні він спирається на концепцію істини А. Тарського, головною заслугою якого вважав відродження і переформулювання класичної концепції істини на фоні зростання популярності неklasичних суб'єктивістських концепцій (прагматистської, конвенційної, когерентної, дефляціоністської), доведення неможливості універсального критерію істини і водночас важливості регулятивної ідеї істини.²³

Релятивізація істини і, як наслідок, сумнів у можливості плідної дискусії між носіями різних поглядів (інтелектуальних рамок як наборів базових припущень чи фундаментальних принципів), на думку Поппера, свідчить про загрозу для раціональності і поширення ірраціоналізму – явища, яке він вважає «один із найбільш тривожних аспектів інтелектуального життя нашого часу». Він прямо це стверджує на самому початку статті, коли встановлює причинно-наслідковий зв'язок між поширенням ірраціоналістичних вчень, які сприймаються як щось само собою зрозуміле, релятивізмом як однією зі складових сучасного ірраціоналізму та «міфом інтелектуальної рамки», що стоїть за релятивізмом.²⁴

Отже, стаття «Міф інтелектуальної рамки» по суті присвячена проблемі релятивізму і критичному аналізу його ядра – вченню про відносність істини до інтелектуальної рамки, а також про неможливість взаєморозуміння між різними культурами, поколіннями, історичними періодами, науковими теоріями, мовами тощо. Поппер ставить перед собою завдання пояснити і розвінчати міф, який розповідає про своєрідні «ментальні в'язниці», до яких потрапляє людина, набуваючи інтелектуального досвіду, а також прокоментувати аргументи, які були висунуті на його захист, зокрема В. Квайном, Т. Куном і Б. Ворфом.

Ще у «Відкритому суспільстві», а точніше у Додатку 1961 року до другого тому під назвою «Факти, стандарти й істина: подальша критика релятивізму», Поппер називав інтелектуальний і моральний релятивізм «головною філософською хворобою нашого часу», яка полягає у запереченні існування об'єктивної істини та відсутності

²³Про те, що саме Тарському він завдячує найбільше у своєму становленні як філософа, див.: *Popper K. Philosophical Comments on Tarski's Theory of Truth*. Зокрема, оцінюючи роль впливу на нього теорії істини Тарського Поппер писав: «Хоча Тарський був лише трохи старший за мене, і хоча в ті часи ми були дуже близькі, я дивився на нього як на людину, яку справді міг вважати своїм учителем у філософії. Ні від кого іншого я не навчився так багато». *Popper K. Objective Knowledge*. P. 322.

²⁴*Поппер К. Міф інтелектуальної рамки. Актуальні проблеми духовності*. 2025. Вип. 26. С. 175-176.

об'єктивних критеріїв надання переваги одній теорії над іншою.²⁵ Причому, як стверджує Поппер, моральний релятивізм принаймні частково ґрунтується на інтелектуальному. Якщо релятивізм – це хвороба, то проти неї треба шукати ліки. «Радикальне лікування» цієї хвороби можливе, згідно з Поппером, завдяки поєднанню теорії істини Тарського з його власною теорією наближення до істини і неавторитарною, або фалібілістською, епістемологією.²⁶

Поппер, розглядаючи міф інтелектуальної рамки, за його словами, ставить також «логічний діагноз недуги». З логічної позиції, цей міф тотожний ствердженню неможливості раціонального обговорення принципів. Це логічно випливає із помилкового уявлення, згідно з яким раціональна дискусія нібито повинна мати характер обґрунтування, доказу, демонстрації або логічного виведення з прийнятих передумов. Щоб уникнути нескінченного регресу в обґрунтуванні, необхідно догматично прийняти деякі вихідні принципи, або аксіоми.²⁷ Однак, як показує Поппер, така настанова є лише альтернативним до релятивістського догматичним варіантом міфу інтелектуальної рамки, який він критично проаналізував ще у своїй першій великій праці «Логіка дослідження», зокрема на прикладі поглядів Гуго Дінглера.²⁸ Більше того, догматичне відстоювання істинності принципів,

²⁵ А отже, відносності істини до нашого інтелектуального досвіду (background), який певним чином визначає рамку (framework), в межах якої ми здатні мислити, та змінності істини від однієї рамки до іншої. Таке розуміння істини спричиняє уявлення про «неможливість взаєморозуміння між різними культурами, поколіннями чи історичними періодами навіть у межах науки, навіть у межах фізики». Поппер К. Міф інтелектуальної рамки. *Актуальні проблеми духовності*. 2025. Вип. 26. С. 175.

²⁶ Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. 2 : Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники. Київ : Основи, 1994. С. 430.

²⁷ Поппер К. Міф інтелектуальної рамки. *Актуальні проблеми духовності*. 2025. Вип. 26. С. 205. Щодо проблеми обґрунтування як «ситуації з трьома альтернативами, всі з яких видаються неприйнятними», що Альберт позначив як «трилему Мюнхгаузена», див. *Albert H. A Treatise on Critical Reason*. Princeton: Princeton University Press, 1985. Р. 16–21.

²⁸ Методологію Дінглера Поппер розглядає як сучасну йому версію конвенціоналізму, започаткованого П. Дюгемом і А. Пуанкаре. Конвенціоналістський погляд на науку він вважає «самодостатнім і здійсненим», але обмеженим. Адже, з одного боку, Поппер погоджується, що «кожна наукова система, яка існує на сьогоднішній день, може бути інтерпретована як система неявних визначень», а отже, наука цілком може розглядатися як «система остаточно обґрунтованого знання». З іншого боку, на думку Поппера, це справедливо тільки стосовно тих періодів розвитку науки, які згодом Т. Кун назве «нормальною наукою». Що ж стосується «кризових часів», то конвенціоналіст діятиме у типово догматичний спосіб, відстоюючи непорушність системи знання. Зокрема, суперечності, які

які лежать в основі теорії, чи загалом власних поглядів породжує, у розумінні Поппера, своє дзеркальне відображення – релятивізм щодо істини. Перед такою дилемою вибору між догматизмом і релятивізмом закономірно опиняється будь-хто, хто стверджує, що раціональне обговорення принципів неможливе, а отже, явно чи неявно дотримується міфу інтелектуальної рамки.

Якщо прихильники догматичної і релятивістської версій міфу інтелектуальної рамки різними шляхами приходять до висновку про неможливість плідної і раціональної (критичної) дискусії між людьми, які мають різні вихідні принципи, Поппер натомість ставить питання не тільки чи можлива така дискусія, але і, цілком у кантівський спосіб, як вона можлива. Це, справді, кантівська постановка питання, адже Поппер бере за приклад модель критичної дискусії, яка демонструє, у який спосіб реально ведуться дискусії у природничих науках, і, спираючись на цей факт, далі показує, за яких умов така дискусія можлива.

В останньому XVI розділі статті «Міф інтелектуальної рамки» Поппер розрізняє два види раціональної дискусії: одна, яку умовно можна назвати догматичною, починається з питання «Як ми можемо утвердити чи обґрунтувати нашу тезу або нашу теорію?», тоді як інша – критична – з питання «Якими є наслідки нашої тези чи нашої теорії? І чи всі вони прийнятні для нас?». Критична дискусія, згідно з Поппером, «не прагне довести, обґрунтувати чи утвердити теорію, а тим більше вивести її з деяких легковажних передумов, а намагається перевірити обговорювану теорію, з'ясувавши, чи всі її логічні наслідки є прийнятними, або ж вона має, можливо, якісь небажані наслідки». Крім того, вона передбачає порівняння наслідків різних теорій і «намагається з'ясувати, яка з конкуруючих теорій чи рамок має наслідки, що видаються нам бажаними».²⁹ Саме така критична дискусія, в інтерпретації Поппера, має місце в природничих науках, і її модель може бути перенесена в інші сфери.³⁰

виникатимуть між даними експериментів і теоретичними положеннями, він пояснюватиме тим, що ми ще не знаємо, як з ними впоратися, й усуватиме їх, вводячи спеціальні допоміжні гіпотези або коригуючи вимірювальні інструменти. Popper K. *Logik der Forschung*. S. 41.

²⁹ Поппер К. Міф інтелектуальної рамки. *Актуальні проблеми духовності*. 2025. Вип. 26. С. 205.

³⁰ Як зазвичай відбуваються дискусії, скажімо, між істориками, коли тема торкається питання історичної ідентичності й особливо історичної відповідальності, можна побачити на прикладі відомої Historikerstreit, що стосувалася проблеми інтерпретації у німецькій історіографії історії нацистського періоду.

Критикуючи міф інтелектуальної рамки, Поппер висуває ще одну вимогу до раціональної (критичної) дискусії: вона має бути плідною. Критерієм плідності, як це демонструє Поппер, є розширення інтелектуальних горизонтів її учасників через сприйняття критики, переосмислення власних припущень і уточнення позицій. Тому «про дискусію можна сказати, що вона була тим більш плідною, чим більше її учасники змогли з неї навчитися. А це означає, що чим більше цікавих і складних питань їм було поставлено, чим більше нових відповідей спонукало їх до роздумів, чим більше вони переглянули свої погляди, чим більше вони змогли після дискусії подивитися на речі під іншим кутом». І далі Поппер додає: «Плідність у цьому сенсі майже завжди буде залежати від початкового розриву між думками учасників дискусії. Чим більший розрив, тим більш плідною завжди може бути дискусія».³¹

Отже, якщо плідність дискусії може напряму залежати від початкового розриву у поглядах, тобто наявності різних інтелектуальних рамок, то згода щодо принципів не є умовою можливості критичної дискусії. Так само вона не потрібна як її мета. Адже серйозні критичні дискусії завжди складні через те, що істину знайти важко. Така дискусія, як стверджує Поппер, радше є «важливим ідеалом», тоді як реальна дискусія між людьми, які мають обмежені пізнавальні здатності і досвід, а також можуть помилятися, повинна мати за мету лише прояснення позицій, в ідеалі – хоча б трішки просунутися у кращому розумінні проблеми, а отже до істини. Ніколи не можна очікувати ні на швидкі, ні на остаточні результати.³²

Насамкінець Поппер говорить про таку умову можливості раціональної дискусії, як свідома зміна настанов її учасників. Йдеться, зокрема, про відкритість до аргументів опонентів і бажання наблизитися до істини, замість настанови захистити свою позицію і перемогти

Як чудово демонструє К. Лоренц, вона більше нагадувала емоційні і політичні дебати, ніж професійну наукову дискусію: «Ця полеміка являє собою воістину постмодерністську виставу. Твердий ґрунт, на який зазвичай спираються історики, практично повністю перетворюється на болото релятивізму і суб'єктивізму. Всі стрижні "нормальної" історичної науки такі як джерела, факти та історичний метод безслідно тонуть у цьому болоті... Фразу "ваша дійсність відрізняється від моєї" ймовірно можна назвати єдиним беззаперечним твердженням у всій цій дискусії». *Лоренц К. Історичне знання та історична дійсність: на захист «внутрішнього реалізму». Актуальні проблеми духовності.* 2020. Вип. 21. С. 119.

³¹ Поппер К. Міф інтелектуальної рамки. *Актуальні проблеми духовності.* 2025. Вип. 26. С. 178.

³² Там само. С. 187.

у дискусії. «Перемога в дебатах – це ніщо, тоді як навіть найменше прояснення проблеми... є великим успіхом. Дискусія, яку ви виграли, але яка не допомогла вам змінитися або хоча б трохи прояснити свою думку, має розглядатися як суцільна поразка».³³

Окрім логічного, методологічного і навіть психологічного обґрунтування можливості раціональної дискусії, Поппер у розділах V і VI показує укоріненість такого уявлення у потужній західній традиції, яку він виводить зі школи Фалеса й Анаксимандра. Метод критичної дискусії, який застосовується до спроб зрозуміти і пояснити світ, поруч із критичним ставленням до традиції та авторитетів, готовністю до ревізії усталених ідей, в інтерпретації Поппера, є двома складовими унікального феномену, який лежить в основі західної інтелектуальної традиції, що породила науку й орієнтовану на неї філософію. У розділі XVI він називає цю традицію «традицією критичного мислення (що йде від греків і від зіткнення культур), яка зробила нас тими, ким ми є, і яка дає нам надію на подальше самозвільнення за допомогою знання».³⁴

Міркуючи про місце філософії Поппера у філософії XX століття, Г. Альберт стверджує, що він продовжує у сучасних умовах традицію Просвітництва як щодо пошуку знання, так і щодо його моральних і політичних наслідків. Тому Поппер відкидає міф інтелектуальної рамки, замінюючи пошук визначеності і вимогу консенсусу за будь-яку ціну пошуком істини, яка не обмежується жодними рамками.³⁵ І, справді, Поппер, підводячи підсумки своїм міркуванням у статті «Міф інтелектуальної рамки», говорить, що такі рамки, як і мови, які для людини не є рідними і тим паче якими вона не володіє, можуть бути бар'єрами і навіть в'язницями. «Але чужа концептуальна рамка, як і іноземна мова, не є абсолютним бар'єром, ми можемо прорватися крізь неї, так само як ми можемо вирватися з нашої власної інтелектуальної рамки, з нашої власної в'язниці. І так само, як подолання мовного бар'єру є важким, але дуже вартим наших зусиль і, ймовірно, окупиється не лише розширенням нашого інтелектуального горизонту, а й

³³ Там само. С. 178, 187.

³⁴ Там само. С. 206. Тут Поппер багато в чому спирається на ідеї, висловлені ним у лекції «У що вірить Захід?», прочитаній у Цюриху у 1958 році. Пор.: *Popper K.R. Woran glaubt der Westen? (gestohlen vom Autor der «Offenen Gesellschaft»). Auf der Suche nach einer besseren Welt.* Berlin: Piper, 1995. S. 329–362.

³⁵ *Albert H. Karl Popper and Philosophy in the Twentieth Century.* P. 11.

принесе нам багато задоволення, так само відбувається і з подоланням бар'єру інтелектуальної рамки. Такий прорив є відкриттям для нас».³⁶

References

1. *Albert H.* A Treatise on Critical Reason. Princeton: Princeton University Press, 1985.
2. *Albert H.* Karl Popper and Philosophy in the Twentieth Century. *Karl Popper: A Centenary Assessment*. Vol. 1: Life and Times, Values in a World of Facts / Ed. by I. Jarvie, K. Milford, D. Miller. Aldershot: Ashgate, 1999. P. 1–16.
3. *Hands D.W.* Karl Popper on the myth of the framework: lukewarm Popperians +1, unrepentant Popperians –1. A Review of Karl R. Popper's The Myth of the Framework: In Defense of Science and Rationality. London: Routledge, 1994. *Journal of Economic Methodology*. 1996. Vol. 3(2). P. 317–347.
4. *Lorentz K.* Istorychne znannia ta istorychna diisnist: na zakhyst «vnutrishnoho realizmu». *Aktualni problemy dukhovnosti*. 2020. Vyp. 21. S. 111–156.
5. *Popper K.R.* Die offene Gesellschaft und ihre Feinde. Bern und München: Francke Verlag, 1973.
6. *Popper K.* Logik der Forschung. Zur Erkenntnistheorie der modernen Naturwissenschaft. (Schr. z. wiss. Weltauff., Bd. 9.) Wien: Springer-Verlag GmbH, 1935.
7. *Popper K.R.* Mif intelektualnoyi ramky. *Aktualni problemy dukhovnosti*. 2025. Vyp. 26. S. 176–207.
8. *Popper K.* Objective Knowledge: An Evolutionary Approach. Oxford: Clarendon Press, 1972.
9. *Popper K.R.* The Myth of the Framework: In Defence of Science and Rationality / Ed. by M.A. Notturmo. London and New York: Routledge, 1994.

³⁶ *Поппер К.* Міф інтелектуальної рамки. *Актуальні проблеми духовності*. 2025. Вип. 26. С. 206.

10. *Popper K.* Unended Quest: An Intellectual Autobiography. London and New York : Routledge, 2002.
11. *Popper K.* Vidkryte suspilstvo ta jogo vorohy. T. 2: Spalakh prorotstva: Hehel, Marks ta poslidovnyky. Per. z anhl. O. Butsenko. Kyiv : Osnovy, 1994.
12. *Popper K.R.* Woran glaubt der Westen? (gestohlen vom Autor der «Offenen Gesellschaft»). *Auf der Suche nach einer besseren Welt.* Berlin : Piper, 1995. S. 329–362.

THE PHILOSOPHICAL MALADY OF RELATIVISM,
OR HOW A FRUITFUL DISCUSSION IS POSSIBLE
(PREFACE TO THE UKRAINIAN TRANSLATION OF
K. POPPER'S *The Myth of the Framework*)

Oksana Panafidina

Abstract. The article functions as a preface to the Ukrainian translation of Karl Popper's *The Myth of the Framework*. Its objective is to elucidate the Popper's stance on the possibility of a fruitful discussion among individuals holding views grounded in divergent fundamental principles. In contrast to the prevalent relativistic perspective, which posits that the possibility of discussion is contingent on the congruence of underlying principles, Popper justifies a direct correlation between the initial divergence in perspectives among discussion participants and its fruitfulness. The article demonstrates the place of the translated work in the evolution of Popper's perspective on science and critical rationality, as well as the correspondence of its content to critical rationalism as his philosophical credo. The author, particularly in reference to H. Albert, underscores a pivotal historical and philosophical context to facilitate a more profound comprehension of both Popper's philosophy in its broader sense and the substance of his article *The Myth of the Framework*. This refers to the foundation of Popper's views in the tradition of the ancient and modern Enlightenment, which influenced his conception of critical rationality, the unity of theoretical and practical philosophy, and the prioritization of the problem of freedom in its various manifestations. The author of the article posits that Popper's focus does not pertain so much to the possibility of a rational and fruitful discussion between adherents of divergent frameworks, but rather to the actualization of the Kantian way of asking how such a discussion is possible. Drawing on the practice of discussion in the natural sciences, Popper develops a model of critical discussion, analyzes the logical, methodological, and psychological conditions for its possibility, and thus refutes what he calls the myth of the framework. The article also emphasizes the practical significance of such a refutation as understood by Popper, which is associated with the danger of increasing the probability of violence and war.

Keywords: Karl Popper, framework, relativism, fallibilism, critical rationalism, discussion.

Надійшла до редакції 30 квітня 2025 р.

Прийнята до друку 18 травня 2025 р.

Опублікована 1 вересня 2025 р.

Панафідіна Оксана Петрівна

Кафедра філософії

Криворізький державний педагогічний університет

просп. Університетський, 54

м. Кривий Ріг

50086

Panafidina Oksana

Department of Philosophy

Kryvyi Rih State Pedagogical University

Universytetskyi ave., 54

Kryvyi Rih

50086

<https://orcid.org/0000-0002-1010-903X>

oxanapanafidina@gmail.com

<https://doi.org/10.55056/apm.7762>